

Anna Tuominen

Kotipihojen puutarhaistuminen 1940–1970-lukujen Suomessa

Kansatieteellinen kyselyaineisto kertoo pihojen ja puutarhojen muutoksista monipuolisesti ja valaisevasti. Tämä artikkeli pohjautuu kuvauksiin pientilojen ja suurten maalaistalojen pihoista ja kertoo muutoksista, kuten siitä, kuinka lehmänruokana pidetystä nurmesta tuli asuinympäristön koriste. Keskityn tarkastelussani maaseutuun 1940–1970-lukujen välisenä ajanjaksona. Pihoissa tällä ajanjaksolla tapahtuneen muutoksen olen nimennyt puutarhaistumiseksi, jolla tässä tarkoitan nurmikkoa, puita ja koristekasveja sisältävän, hoidetun ja kalustetun pihan yleistymistä. Kysyn, millä tavoin puutarhaistumista aineistossa kuvataan ja miten ja miksi pihojen siistiytyminen nousi merkittäväksi muutokseksi. Miten pihojen puutarhaistuminen ja siistiytyminen ilmensivät aikakautensa koti-ihanteita? Millaisia tekemisen ja ajankäytön muutoksia siihen liittyi?

Artikkelin lähdeaineisto, Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen (TYKL) vuonna 1979 keräämä Pihamaat-postikysely, sisältää 234 vastausta ja 2605 sivua eri puolilta Suomea.¹ Länsi- ja Etelä-Suomesta vastauksia on enemmän kuin muualta, ja suuri osa vastaajista oli eläkeikäisiä, minkä asettamat rajoitteet on huomioitu aineiston tarkastelussa. Aineisto kertoo kotipihojen ja -puutarhojen muutoksista sekä niille annettujen merkitysten ja pihan ja puutarhan käsitteiden historiasta. Olen käynyt aineiston kokonaisuudessaan läpi laadullisen sisällön-

analyysin menetelmin etsimällä kaikkein eniten toistuvia pihojen muutosten ja niihin liitettyjen merkitysten kuvauksia. Olen keskittynyt luennassani edellä mainittujen aihepiirien temaattiseen lähilukuun.

TYKL-arkisto keräsi eri aiheisia kyselyaineistoja vastaajaverkostoltaan vuosina 1958–1979. Vastaajakunnan kokoonpano vaihteli.² Pihamaat-kyselyn vastaajista enemmistö asui maaseudulla. 1940–1970-lukujen välinen aika on aineistossa eniten kuvattu aikakausi, vaikka monet vastaajat kuvasivat myös varhaisempaa aikaa, usein 1900-luvun alkua. Useimmat vastaajat kertoivat sekä muistelemastaan menneisyydestä että kyselyajankohdan nykyajasta. Tämä muisteltujen aikakausien päällekkäisyys on tyypillinen kyselyaineistojen piirre ja tutkimuksessa tunnistettu ilmiö. Siihen on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi elämäntavan muutosten vastustusta TYKL-arkiston kyselyaineistolla tutkinut Kati Mikkonen. Hän toteaa myös muutoksia korostaneen kysymyksenasettelun edistäneen muutosten korostamista ja korostumista aineistossa, joka kuitenkin ”ohi” kyselyn sisältää myös paljonkin kuvauksia jatkuvuuksista sekä muutosprosessien ristiriitaisuuksista ja epälineaarisuudesta.³ Nämä ovat huomionarvoisia piirteitä myös Pihamaat-aineistossa ja oletettavasti muissakin keruuaineistoissa.

Tutkimuksen tukena käytän kansatieteellisiin kyselyihin aineistotyyppinä liittyvää tuoretta tutkimusta, joka auttaa ymmärtämään näiden

1. Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen kysely 56 Pihamaat 1979, TYKL/kys/56. Viittaa aineistoon ilmoittamalla vastaajan sukupuolen, syntymäajan ja asuinpaikkakunnan sekä vastauksessa käsitellyt muut paikkakunnat. Nykyisin arkisto on nimeltään Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto ja TYKL-kyselyt sijaitsevat sen kansatieteellisessä kokoelmassa.

2. Tiina Mahlamäki, Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot. Agricolaverkon vintti. agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/tietosanomat-1998-2005/numero4-02/kultutlaitos.html (18.10.2019).

3. Kati Mikkonen, *Tulevaisuutta vastaan. Uutuusien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2009, 138–140; Pauliina Latvala, *Kerrotun ja kertomatta jätetyn jäljillä*. Suvun suuri kertomus -keruu ja tutkimusprosessin vaiheet. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2004, 141.

aineistojen syntyhistoriaa ja luonnetta. Erityisesti artikkelikokoelma *Kirjoittamalla kerrotut* kuvaa monipuolisesti aineistolle tyypillisiä piirteitä, kuten vastaajien ja arkiston välisten asetelmien vaikutusta aineistoihin ja vastaajien kykyä vastata arkiston asettamien raamien ”ohi”, sekä niitä valintoja, joiden edessä tutkija on tarttueensa vuosikymmeniä sitten kerättyihin aineistoihin.⁴ Pihojen muutokset tapahtuivat eri aikoihin eri puolilla Suomea ja eri sosiaaliluokissa, minkä lisäksi muutosten eriaikaisuuteen vaikutti muun muassa kartanoiden ja pappiloiden merkitys puutarhakulttuurin levittäjinä, Marttajärjestö ja muu valistustoiminta. Marttajärjestön valistustoiminnan yleistä merkitystä on käsitelty Anne Ollila ja Marttojen vaikutusta nimenomaan puutarhoihin Sari Vaula, jonka mukaan Marttojen on arveltu perustaneen Suomessa jo vuoteen 1915 mennessä lähes 5000 kotipuutarhaa. Pappiloiden merkitystä puutarhakulttuurin historiassa on tutkinut esimerkiksi Tiina Koskimies ja kartanoiden puutarhoja Eeva Ruoff.⁵ Kotipuutarhojen historiaa on Suomessa tutkinut muun muassa Julia Donner, joka väitöskirjassaan syventyi myös puutarhan käsitteen historiaan ja käytti aineistoa monipuolisesti kirjeistä ja muista arkistoaineistosta sanomalehtiin.⁶ Aikakauslehtiaineiston välittämää kuvaa neuvoista, trendeistä ja kotipuutarhoihin liitetystä ihanteista on tutkinut Marjukka Piirainen, joka yhdessä Taija Kaarlenkasken kanssa on myös tarkastellut alan varhaisia opaskirjoja.⁷

Kiinnostus puutarhojen tutkimiseen on lupavassa kasvussa historian tutkimuksen piirissä. Tarjolla on rikkaita aineistoja, jotka tarjoavat aineksia uusiin tutkimuksellisiin avauksiin. Kyselyaineistoa hyödyntävä tutkimus voi luoda uusia tulkintoja erityisesti muiden kirjallisten lähteiden

ulkupuolelle jääneiden ihmisten näkemyksistä, kokemuksista ja heidän aineellisesta ympäristöstään muistamastaan mielikuvasta. Kyselyaineistot kertovat ihmisten vaihtelevasta suhtautumisesta vallitseviin ihanteisiin ja trendeihin ja havainnollistavat heidän erilaisia tapojaan sekä omaksua että kyseenalaistaa ja torjua esimerkiksi valistuksessa, mainoksissa ja mediassa tarjottuja malleja. Pihamaat-aineistossa kiinnostavaa on myös se, että valistustoiminnan ja julkaisujen vaikutuksesta kerrotaan vain vähän, vaikka siitä erikseen kysyttiin. Pappilat ja kartanot mainitaan muutamissa vastauksissa. Tässä artikkelissa esitän ja osoitan, että pihoihin ja puutarhoihin liittyviä kansatieteellisiä kyselyaineistoja kannattaa hyödyntää monipuolisesti lähdeaineistona.

Kyselyaineistot lähteinä

Kyselyaineistojen käyttömahdollisuudet ovat runsaat, kunhan niille ominaiset konventiot ja tuotantoehdot tunnetaan ja huomioidaan. Tutkijätkälämää kuvaavaa, vuonna 1969 kerättyä kyselyaineistoa tutkinut Jyrki Pöysä tarkoittaa tuotantoehdoilla kirjoitetun muistelun keskeisiä piirteitä, joita hänen mukaansa ovat yksityisyys, suoran interaktiivisen ohjailun puuttuminen, mahdollisuus jakaa kirjoitustilanne useiksi kerroiksi ja editoida tekstiä, mahdollisuus valita ajankohta ja paikka muistelulle, ja kuvitteellisen vastaanottajan korostuminen tekstissä.⁸

Kyselyvastausten sisältämä, muuta kuin kyselylomakkeissa kysytyjä asioita sisältävä aines, jota voi olla mukana runsaastikin suoran interaktiivisen ohjailun puuttumisen vuoksi, voi olla tutkimuksellisesti hyvinkin kiinnostavaa. Itse olen kiinnostunut paljolti asioista, joita kyselylomakkeessakin tiedusteltiin. Kuitenkin lähestyn vastauksia näkökulmista, jotka oletettavasti poikkeavat

- Pia Olsson, Kyselyaineistojen dialogisuus. Teoksessa Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 172–174.
- Anne Ollila, *Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Suomen historiallinen seura 1993; Sari Vaula, *Ikkuna menneelle pihamaalle. Innovaatiotutkimus pihakulttuurista sääty-yhteiskunnan ajoilta teollistuneeseen Suomeen*. Helsingin yliopisto 1988; Tiina Koskimies, *Ravintoa sielulle ja ruumiille. Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto 1999; Eeva Ruoff, *Vanhaja suomalaisia puutarhoja*. Otava 2007.
- Julia Donner, *Kasvitarhasta puutarhakotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930*. Helsingin yliopisto 2015, 107–110.
- Taija Kaarlenkaski & Marjukka Piirainen, Hyötyä ja hyvinvointia kansalle. 1800–1900-lukujen vaihteen puutarhan- ja karjanhoidon opaskirjat aineistona. *Elore* 21 (2014). Suomen kansantietouden tutkijain seura, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1611237> (10.12. 2018).
- Jyrki Pöysä, Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 229–230.

paljonkin kyselyä alun perin laadittaessa ajateluista. Ruotsalainen kansatieteilijä Bo Nilsson on kirjoittanut tällaisten luentatapojen käyttökelpoisuudesta Nordiska Museetin julkaisemassa artikkelikokoelmassa *Frågelist och berättarglädje*, joka on ollut omassa työssäni yksi tärkeimmistä oppaista kyselyaineistojen käyttöön.⁹

Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen postikyselyaineistojen heikkoutena pidettiin arkistossa aikanaan niiden heterogeenisuutta ja sitä, ettei vastauksia saatu kattavasti joka puolelta Suomea. Tämä vaikutti osaltaan myös päätökseen keruiden lopettamisesta vuonna 1979. Pihamaat jäi arkiston toiseksi viimeiseksi kyselyksi.¹⁰ Sitten tutkimusparadigmojen muuttuessa juuri tämä heterogeenisuus on nähty rikkautena, kuten muun muassa Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen aineistojen keruun konteksteja tarkastellut Anna Kirveennummi on todennut artikkelissaan ”Maaseudun kulttuurisessa tilassa liikkuvat katseet”.¹¹

■ Kuva 1. Esimerkki puutarhaistumisesta pappilan pihalla 1900-luvun alussa. Kukkapenkki Piikkiön pappilassa, ajoitettu vuosien 1911 ja 1914 välille. Kuvaaja Gabriel Nikander. Svenska Litteratursällskap.

Laajahkon vastaajajoukon ansiosta on nähtävissä, mitkä teemat toistuivat ja mikä näytti nousevan laajaksi ilmiöksi. Vastaajat ohittavat Pihamaat-kyselylehtisen tiukatkin raamit ja nostavat esille merkittävänä pitämiään asioita. Ilmiötä voi pitää jopa tietynlaisena kansatieteellisten postikyselyaineistojen tavaramerkkinä. Tähän kyselyaineistojen piirteeseen on paneutunut muun muassa Anna Kirveennummi.¹² Vastoin arkiston toiveita henkilökohtaiseen kokemukseen ja havaintoihin keskittymisestä ovat monet vastaajat Pihamaat-kyselyssä tyytyneet kuvaamaan yleisempää, ei vain henkilökohtaista.¹³ Se toimii yhtenä esimerkkinä vastaajien kyvystä ”ohivastaamiseen”. Korkeakangas huomauttaa aineistoista voivan ohivastaamisen ansiosta

9. Bo Nilsson, *Frågor, svar och vad mer?* Teoksessa Bo Nilsson, Jan Waldetoft & Christina Westergren (toim.) *Frågelist och berättarglädje*. Nordiska Museet 2003, 112.

10. Hannaleena Hieta, *Kyselyt arkistonhoidollisesta näkökulmasta*. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 65.

11. Anna Kirveennummi, *Maaseudun kulttuurisessa tilassa liikkuvat katseet*. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, Ethnos 201, 219.

12. Kirveennummi 2016, 195, 201–203.

13. Kirveennummi 2016, 195, 201–203.

muodostua tutkijan luennassa ikään kuin ”toisia tekstejä”.¹⁴

Pihoista kertomista leimaa Pihamaat-aineistossa paljolti henkilökohtainen suhde kuvattuun paikkaan. Tilan kuvailuun ja muisteluun liittyikin erityispiirteitä, jotka antavat tilallisiin aiheisiin liittyville aineistoille tiettyä syvyyttä.¹⁵

Pihamaat-aineisto kerättiin vastaajaverkoston viimeisenä toimintavuonna eli verkosto oli toiminut jo pitkään. Mukana onkin paljon sellaisia vastaajia, jotka olivat osallistuneet moniin arkiston keruisiin ja saattoivat vastata aiheeseen kuin aiheeseen liittyviin kyselyihin. Vastajamäärä on kuitenkin pienempi kuin monissa muissa arkiston postikyselyissä. Osa sellaisista vastaajista, joilla ei kyselyssä määritellyn kaltaista pihaa ollut, on saattanut jättää tämän kyselyn väliin, mutta kaupungeissa sijainneista pihoista tai muusta kyselylehtisessä ulkopuolelle rajatusta kertovia vastauksia on myös saatu. Osallistumiskynnystä lienee madaltanut pitkään jatkunut suhde arkistoon vastaajaverkoston jäsenenä. Se näkyi monen vastaajan arkistolle osoittamissa tuttavallisissa tervehdyksissä.

Aineistoa läpikäydessäni oli siitä helppo tunnistaa useita muitakin aiheita, joiden tutkimiseen Pihamaat-aineisto olisi arvokas lähde.¹⁶ Puutarhahistoriallisista aiheista kiinnostuneelle löytyy Suomesta myös muuta kansatieteellistä kyselyaineistoa.¹⁷ Suomalaisten arkistojen kyselyaineistoihin paneutunut Anna Kirveennummi on todennut, että Museoviraston keruutoiminta oli kansatieteellisemmin painottunutta, kun taas

TYKL-arkiston kyselyjen painotuksia osaltaan suuntasi yhteys sosiologian oppiaineeseen.¹⁸

Pihan ja puutarhan käsitteet aineistossa

Miten piha ja puutarha ymmärrettiin vastausa-ineistossa? Eräs vastaaja kertoo, että ”[m]ielestäni lapsuudessani ja nuoruudessani ennen sotia kannaksella ainakin oli piha, kasvimaa ja puutarha kukin erikseen.”¹⁹ Pihasta käytettiin myös muita nimityksiä, esimerkiksi ”kartano” tarkoitti usein pihaa. ”Puutarha” puolestaan oli 1900-luvun alkupuolelle saakka yleensä erillinen, muusta pihasta rajattu alue. Puutarhan käsitteen historiaa tutkinut Julia Donner on hyödyntänyt puutarhahistorian tutkimuksen uudistajan John Dixon Huntin *vernacular garden* -käsitettä kääntämällä sen *kansanpuutarhaksi* ja pyrkien sen avulla ymmärtämään puutarhan laajemmin kuin suunnittelijakeskeisessä taidehistoriallisessa tutkimuksessa on aiemmin tehty.²⁰ Tästä näkökulman laajenuksesta huolimatta pidän aiheellisena käsitellä *pihaa* laajempänä käsitteenä kuin *puutarhaa*.²¹ Vain osa pihaympäristöstä ja sen käytöstä liittyi puutarhaan.

Yksi informanteista tiivistää näkemyksensä pihojen muutoksesta:

Vielä 20 vuotta sitten piha ja puutarha ymmärrettiin eri asiana. Puutarhassa olivat kukat ja pensaat sekä marjapensaat ja hedelmäpuut. Varsinaiseen pihaan (kartano paikallisessa murteessa) ei juuri muuta kuulunut kuin santainen alue. Vähitellen nämä käsitteet kartano

14. Pirjo Korhokangas, Lapsuus arkistossa. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 272.

15. Tilan muistelusta kyselyaineistossa ks. Anna-Maria Åström, Minnets rum. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Ethnos 2016, 345–346.

16. Aineistosta löytyy paljon tietoa esimerkiksi 1900-luvun aikana yleistyneistä tai harvinaistuneista puutarhojen kasvilajeista ja niiden menestymisestä sekä käytännön puutarhahoidosta.

17. Kansatieteellisiä kyselyjä ovat järjestäneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Seurasäätiö, jonka aineistoja säilytetään nykyisin Museoviraston arkistossa. Seurasäätiön kysely K8 vuonna 1961 käsitteli useita teemoja ja sisälsi osuuden Pihakasvit ja puutarhat. Museoviraston arkistosta nykyisin löytyvä Kansallismuseon rakennushistoriallisen toimiston kysely 1 vuodelta 1968 puolestaan sisälsi laajan kysymyskokonaisuuden pappiloiden puutarhoista. Nämä keruut tehtiin Pihamaat-kyselyä aiemmin, joten niistä voi löytää omakohtaisia kuvauksia jonkin verran vanhemmalta ajalta. K8-kyselylehtisessä pyydettiin kertomaan muun muassa valkoisten ruusujen ja sinisten sireenien sekä pihapuiden istuttamisen yleistymisestä sekä nimeämään vanhimpia kasvilajeja ja kertomaan puutarhojen nimityksistä. Lisäksi on erikseen kysytty lehtimajoista ja koivukujista. Kysely 1 pappilan puutarhoista sisälsi puutarhojen tylihistoriaan liittyviä kysymyksiä sekä tiedustelua kalustosta ja koristeista, puutarhojen nimityksistä ja lajistosta. Myös muihin, esimerkiksi asumista ja kesämökkeilyä käsitteleviin kyselyihin, voi sisältyä kuvauksia pihoista ja kotipuutarhoista. Tällaisia löytyy esimerkiksi Svenska litteratursällskapetin kokoelmista.

18. Kirveennummi 2016, 188–190.

19. TYKL/kys/56 N 1922 Helsinki.

20. Julia Donner, *Nainen puutarhassa*. Helsingin yliopisto 2005, 13–16.

21. Julia Donner, *Nainen puutarhassa*. Helsingin yliopisto 2005, 13–16.

ja puutarha ovat muuttuneet yhdeksi käsitteeksi piha.²²

Monet vastaajat mainitsevat pihan ja puutarhan käsitteiden muutokset.²³ Kyselylehtisessä niihin ei kuitenkaan viitattu. Kyselyä laadittaessa siis oletettiin, että kaikille oli selvää, mitä pihalla tarkoitettiin. Kyselyaineistolle ominaiseen tapaan Pihamaat-aineiston vastaajat sivuuttivat ja täydensivät kysymysten asettamia raameja.

Useat vastaajat kuvaavat maalaispihojen muutosta tähän tyyliin: ”Suurin muutos on se, että nyt piha on koriste- ja käyttöesine. Lapsuuskodissamme piha oli lehmän ruokaa.”²⁴

Nurmikot, kalusteet ja istutukset puutarhaistumisen aineellisena kulttuurina

Vuonna 1906 syntynyt kemiöläisvastaaja kuvaa niin lapsuutensa kotipihaa, vastausajankohdan aikaista pihaansa kuin paikkakunnan pihakulttuuria yleisemmin. Tällainen monipuolisuus on aineistolle tyyppillistä, vaikka kyselylehtinen onkin yrittänyt ohjata keskittymään lähinnä omaan silloiseen pihaan. Vastaaja ajoittaa puutarhaistumiseen liittyneet perinpohjaiset muutokset sotien jälkeiseen aikaan. Kasveja esimerkiksi oli paljon entistä enemmän: ”Nyt olen minäkin vanha mutta kukkia ja puita on monen sorttia. Mulla on 25 eri puulajia ja pensasta tässä pienessä pihassa.” Lapsuuskodissa torpan pihalla oli puutarhakasveina ”ainoastaan homeen vaivaamia karviaispensaita ja keskellä pihaa äidin ’rundeli’ eli pyöreä kukkapenkki”. Tähän oli selitys: ”...ne oli muonamiesten asuntoja kun rupean muistamaan ja torpparien pihat ei niitä ymmärretty kauniiksi laittaa. Lapsia oli joka paikassa paljon ei mikään kukkamaa olis pysynytkään.”²⁵

1970-luvun lopussa oli maaseudun väestökehityksen myötä toisin: ”Nyt ei oll lapsika kukkasi repimäs kuin ei niitä olekka.” Vastaaja kiinnittää huomiota siihen, että entiseen verrattuna vastausajankohtana 1970-luvulla oli enemmän sekä

tarjontaa puutarhamarkkinoilla että ihmisillä rahaa käytettävissään.²⁶ Kesäasukkaat ”kyllä laittaa pihat kauniiksi oikeen kilvalla. Ja me maa raukat täytyy koittaa matkia jälestä”. Lopputulos oli vastaajien mielestä usein näytävä ja muutos entiseen verrattuna suuri:

Kyllä on monessa paikassa niin että jos ne vanhat omistajat tulisi vielä takaisin ei varmaan syntysijojaan tuntis kyllä kaikki on niin erilaista ja pihat niin kauniit, että ukit ja mummot luulis että tulisivat Eedenin kukkaloistoon. Maalaismaisemat on niin muuttuneet.²⁷

Tavassa ajoittaa puutarhaistuminen sotien jälkeiseen aikaan sekä maininnassa muonamiesten pihoista näkyy puutarhaistumisen yhteiskuntaluokkaan sidottu eriaikaisuus. Vastaaja kertoo Varsinais-Suomesta, mutta ajoittaa muutoksen vasta 1900-luvun jälkimmäiselle puoliskolle. Vaikutteita hän kertoo tulleen kesäasukkailta, mutta kertoja oli itsekin tutustunut puutarhaviljelyyn jo lapsena kartanon puutarhurina työskennelleen setänsä välityksellä. Varsinais-Suomen varhaista puutarhaistumista ovat tutkimuksissaan käsitelleet Sari Vaula ja Timo Niiranen. Vaula on kartoittanut puutarhakulttuurin leviämisen alueellisia vaihteluita ja todennut kartanoiden vaikutuksen olleen Varsinais-Suomessa erityisen merkittävä. Vaulan mukaan juuri Lounais-Suomessa puutarhaharrastus levisi laajasti eri sosiaaliluokkiin.²⁸ Samoin kansatieteilijä Timo Niiranen on pitänyt Varsinais-Suomea puutarhakulttuurin varhaisena innovaatioalueena.²⁹ Tutkimuksen ja keruutiedon vertailu vahvistaa kyselyaineiston potentiaalin sekä täydentää että vahvistaa muunlaisten lähdeaineistojen avulla saatua kuvaa.

Vastaajan käyttämää puutarhavertausta esiintyy Pihamaat-aineistossa jonkin verran. Keruuseen osallistuneet kertojat ovat siis tunteneet kristilliselle ja islamilaiselle kulttuurille tutun ajatuksen paratiisin puutarhasta. Varsinais-Suo-

22. TYKL/kys/56 N 1922 Helsinki.

23. TYKL/kys/56 esim. N 1950 Kalanti; N 1919 Pelkosenniemi; M 1910 Kiikko; M 1903 Koski HL; M 1915 Haapajärvi.

24. TYKL/kys/56 N 1942 Pielavesi.

25. TYKL/kys/56 N 1906 Kemiö.

26. Puutarhamarkkinoiden lisääntyvästä tarjonnasta esimerkiksi Aimo Nummi, *K-ryhmän puutarhakaupan historia*. Kesko 1993; Sirkka-Liisa Ranta, *Maatilan pihapiiri*. SKS 2003, 70.

27. TYKL/kys/56 N 1906 Kemiö.

28. Vaula 1988, 18–19, 82.

29. Timo Niiranen, *Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset*. Otava 1981, 22–25.

men puutarhoihin liittyviä paratiisivertauksia on käsitellyt Eva Latvakangas, ja Tiina Koskimies on todennut vertauksen esiintyvän pappiloiden puutarhojen kuvauksissa.³⁰

Tietyt teemat toistuvat Pihamaat-aineistossa hyvin vallitsevina ja huomiota herättävänä yhdenmukaisesti kuvattuina siitä huolimatta, että aineisto on vaihtelevaa ja siinä kuvataan monenlaisia pihvoja, kuten eri ikäisiä ja kokoisia maatiloja, sodan jälkeen 1940- ja 1950-luvuilla perustettuja pientiloja ja omakotitaloja sekä kaupunkikerrostalojen pihvoja. Usein mainittuja muutoksia olivat pihojen entistä ”laitetumpi” ulkoasu, pihanurmikko, sepelin, laattojen ja muiden päällysteiden yleistyminen sekä pihoihin ennen yleisesti kuuluneiden kivien poisto ja muut maansiirtotyöt. Monissa vastauksissa kuvataan autoistumisen, kotieläinten ja usein myös ihmisten vähenemisen vaikutusta pihatilaan. Ajankäytön muutoksista ja sen piholle tuomista uusista esineistä erityisesti puutarhakalusteet ja grillit mainitaan usein.³¹

Puiden ja kukkien lisääntymiseen piholla vaikuttivat ostomahdollisuuksien lisäksi valistus- ja

■ Kuva 2. Vapaina liikkuneet kotieläimet olivat usein puutarhaistumisen esteenä. Kuva vuosien 1915–1920 väliltä. Svenska litteratursällskapet. Kuvaaja Bernhard Åström.

neuvontatoiminta sekä piholla liikkuneiden kotieläinten väheneminen. Hedelmäpuiden istuttamiseen voimallisesti kannustaneesta ja yleisesti kotipuutarhaviljelyä edistämään pyrkineestä opaskirjallisuudesta ja puutarhalehdistä ovat kirjoittaneet Taija Kaarlenkaski ja Marjukka Piirainen.³² Pihamaat-aineistossa opaskirjallisuuden vaikutus jää kuitenkin vähille maininnoille. Eläinten vähenemisen merkityksestä löytyy kyselyaineistosta sen sijaan paljon mainintoja.³³ Esimerkiksi vesilahtelaisvastaaja muistaa kiinnostusta ja pyrkimystä koristekukkien kasvattamiseen olleen jo silloin, kun vapaana liikkuneet kotieläimet käytännössä estivät sen:

Kyllä me keväisin penkin teimme ja istutimme kehäkukkaa ja valmua, nyt kai se on unikko.

30. Eva Latvakangas, Puutarhanhoito on paluuta paratiisiin. Teoksessa Hannu Laaksonen & Eva Latvakangas (toim.) *Puu, puisto, puutarha Varsinais-Suomessa*. Turun yliopisto 2007, 31–32; Tiina Koskimies, *Ravintoa sielulle ja ruumiille. Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla*. Jyväskylän yliopisto 1999, 29.

31. Tuominen 2008, 19.

32. Kaarlenkaski & Piirainen 2014, 2; ks. myös Nina Edgren-Henrichsonin artikkeli tässä numerossa.

33. Tuominen 2008, 23.

Mutta sen kohtalo oli aina sama, eläimet sen tuhosivat. Niin mieleistä oli kanallekin sen multapenkin pöyhminen.³⁴

Pihojen puutarhaistuminen tuli kansanomaisen asumisen osaksi paikoin jo 1800-luvulla tai 1900-luvun alussa. Aineisto tarjoaa monitahoisien kuvien puutarhaistumisen leviämisen yli luokkarajojen ja esimerkiksi sittemmin modernin pihan tunnusmerkiksi muodostuneen leikatun nurmikon yleistymisestä. Puutarhaistumisen keskeinen piirre on Pihamaat-aineistossa juuri nurmikko: siitä on maalaispihoja kuvaavissa kyselyvastauksissa kaikkein eniten mainintoja.³⁵ Leikaten lyhyenä pidettävä kylvönurmi yleistyi maalaispihoilla toisen maailmansodan jälkeen.³⁶ Vastaajakuntaan kuului silti niitäkin, jotka eivät leikkuunurmea pihaansa halunneet: ”[s]illä minä en pidä nurmikosta ja kuinka suuri työ siitä on, eikä siitä mitään markkaa tule.”³⁷ Monet vastaajat mainitsivat nurmikon uutuutena ja moni kertoi, että nurmikon leikkuuseen alkoi liittyä yhä enemmän sosiaalista painetta. Myös käsitys leikatusta nurmikosta vallitsevien siisteyskäsitysten edellyttämänä välttämättömyytenä on aineistossa yleinen.³⁸ Kehotuksia nurmikon leikkuuseen löytyy mainonnasta ja opasjulkaisuista: ”maaisän kasvot tuli pitää kunnossa”, kuten pihojen ulkoasun kohentamiseen kannustavassa ruohonleikkurimainonnassa kehoitettiin vuoden 1952 olympialaisten alla, jolloin mainonnassa muistutettiin kisavieraiden Suomi-kuvasta.³⁹

Kun sentään kysymyksessä on näin pienen pinta-alat, ei niissä ole varsinaiseksi luonnon tilaksi enää tilaa, vaikka kyllä sellaisiakin näillä nurkillä näyttää olevan, ja mikä ihmeellisempää mitä enempi talossa on väkeä sitä heikommassa kunnossa on tontti.⁴⁰

Virginia Scott Jenkins liittyy yhdysvaltalaisen omakotipihojen etunurmikoiden yleistymisen paitsi edustavuuden vaatimusten, myös palkkatyön ja perheiden sukupuolitetun työnjaon muutoksiin.⁴¹ Åsa Wilke on tutkinut kansanomaisia puutarhakulttuuria Ruotsissa suhteessa puutarhataiteen tyylihistoriaan. Funktionalistiseen puutarhakäsitykseen kuuluivat laajat, yhtenäiset pihanurmet. Päämääränä oli yksinkertainen pihatila, jossa suuritöiden koristekasvien sijaan korostuisi helppohoitoisuus. Kotipihaan kuului ennen kaikkea rentouttava vapaa-ajan paikka eikä teettä liikkaita hoitotöitä. 1930-luvulla funktionalismin myötä ruotsalaisessa puutarhavalistuksessa myös kyseenalaistettiin hyötyviljelyn mielekkäisyys. Wilken mukaan juuri pihanurmikosta tuli funktionalismin myötä modernin puutarhan symboli, joka Ruotsissa oli 1960–1970-luvuilla jo niin itsestään selvä asia, ettei sitä enää edes kommentoitu puutarhajulkaisuissa.⁴² Suomessa suurissa maalaistaloissa oli kylvönurmia jo 1900-luvun alussa, mutta Sirkka-Liisa Rannan tutkimuksen mukaan ne yleistyivät laajemmin 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.⁴³ Voi olla, että maaseudun pihoillakin oli nurmikkoa jo 1900-luvun alussa, mutta laidunnus ja tallaus pitivät ne aisoissa, ja hoitoa alettiin tarvita vasta karjanhoidon vähetessä. Aikaisemmin piha oli saattanut olla hiekkakenttä tai tallauksen ja laidunnuksen ansiosta leikkaamattakin lyhyenä pysynyt luonnonnurmea.

Useissa vastauksissa kyseenalaistettiin pihoihin liittynyt uusi kulutuskulttuuri: ”En pidä ollenkaan niistä ulkomailta saaduista putkituoleista ja rimpsuputkikiikuista. Sopiinhan ne jotenkin kaupunkiin, petonimuurien läheisyyteen, mutta mielestäni eivät sovi tällaiseen luonnon metsäiseen paikkaan.”⁴⁴ Tällainen maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu on Pihamaat-aineis-

34. TYKL/kys/56 N 1907 Vesilahti.

35. Esim. TYKL/kys/56 N 1908 Raisio; N 1904 Kiiminki; M 1925 Sakkola; N 1899 Orimattila ja Vesanto; M 1920 Ilmajoki; M 1915, kuvaa paikkoja Karjalan Kannaksella; N 1909 Suonenjoki; N 1918 Pyhäntä; N 1905 Liperi; N 1915 Alajärvi; M 1905 Töysä; N 1914 Lapua; M 1908 Kodisjoki; N 1907 Mikkeli.

36. Nummi 1993, 18.

37. TYKL/kys/56 N 1900 Perniö. Nurmikon vastustamisesta myös esim. M 1920, Ilmajoki; N 1921, Virrat; N 1910 Parkano.

38. Aiheen yleisyydestä aineistossa ks. Tuominen 2008, 24.

39. Nummi 1993, 18.

40. TYKL/kys/56 Koivisto.

41. Virginia Scott Jenkins, *The Lawn. A History of an American Obsession*. Smithsonian Institution Press 1994.

42. Åsa Wilke, *Villaträdgårdens historia*. Prisma 2006, 208, 277.

43. Ranta 2003, 68–69.

44. TYKL/kys/56 N 1908 Salo.

tolle tyyppillistä. Moni vastaaja kuvasi maalaispihaa uhanalaisena menneen ajan monumenttina, jota tuli suojella, mihin myös kyselylehtisen teksti kannusti. Lehtisen mukaan ”perinteisten” pihojen kuvaaminen oli keruun ajankohtana erityisen tärkeää siksi, että pihat olivat nopeasti muuttumassa. Muutosten dramaattisuutta korostavat kuvaukset olivat osaltaan arkistolle suunnattuja, oletettuihin odotuksiin vastaavia tyyllivalintoja. Uutuuksia myös paheksuttiin. Pihojen uutuustuotteita kommentoitiin todeten, että ”[m]uovia on kohta kaikki”.⁴⁵

Paljon kommentteja herätti ja mielipiteitä jakoi käytöstä jääneiden maatalouskulttuurin tarve-esineiden uusiokäyttö istutusastioina tai koristeina, mistä kyselylehtisessä erikseen tiedusteltiin. Esimerkiksi pyykkipadoista ja vanhoista traktorin- tai autonrenkaista saatiin istutusastioita tai kärrynpyöristä koristeita. Toiset kertoivat tekevänsä näin, mutta moni myös vastusti: ”kärrynpyörät ja reet kantavat pihoihin mätänemään”.⁴⁶

Puutarhaistuminen koti-ihanteita ilmentävänä siistiytymisenä

”Ennen ol nurkan taustat ihmisen lantoo ja kusta punasena paisto, lumiin sulaisa, joihin kylvettiin kessuu” ja ”kasvava heinä peitti liijat törty pihalta joka vuosi”, kertoo vuonna 1913 syntynyt vastaaja.⁴⁷ Entisajan pihapiiriin kuului myös tunkio, josta vastaaja esitti vertailun vastausajankohtaan:

Yksi eikä vähäinen asia vielä, silloin kymmeniä vuosia taaksepäin oli se tunkio jokaisen pihalla ja se oli epäsiistin näköinen, lieneekö tämä nykyinen systeemi sitten parempi, saastuttamme vedet mutta onpahan ympäristömme steriili.⁴⁸

Kyselyn vastaajat muistelivat pihojen siistiytymistä pitkän ajan kuluessa. Vanhempien vastaajien muistikuvat voivat ulottua laitumen tai käymälänkin virkaa toimittaneista maatalojen pihosta Marttajärjestön ja muun asuin ympäristön puhtautta korostaneen valistuksen ja niin kutsutun kotikultin vaikutuksiin. Marttojen valistustoimintaa 1900-luvun alkupuolella tutkinut Anne Ollila mainitsee siisteysvaatimusten olleen hyvinkin tarkkoja.⁴⁹ Puhtaana olisi tullut pitää talon ja pihan lisäksi eläimet ja vieläpä pelto. 1950-luvun kotikultista on kirjoittanut Kirsi Saarikangas, joka kiinnittää huomiota tapoihin, joiden siisteysvaatimuksissa näkyivät selkeinä myös asuin ympäristön sukupuolitettut normit.⁵⁰ Näihin Pihamaat-kyselyn vastauksissakin viitataan: ”sellainen talon emäntä, jollainen tuvan edusta”.⁵¹ Aineistoon kuuluu myös vastauksia, joissa kommentoidaan omien silloisten naapureiden pihvoja ja arvostellaan niiden epäsiisteyttä ja hoitamattomuutta.

Vastaajat kommentoivat menneisyyttä vastaushetkestä käsin, mikä on kansatieteellisille kyselyaineistoille ominaista. Heidän vastaushetkessään on voinut olla menneen epäsiisteyden korostamiseen johdattavia tekijöitä, joiden vaikutuksesta muistettiin mainita että ”ennen pihat olivat kuin jokin kaatopaikka”. Vastaajakunta oli kyselyajankohtana vuonna 1979 sen ikäistä, että heistä monet muistivat myös ajan ennen käymälöiden yleistymistä ja hygieniakäsitysten laajempaa muutosta.⁵² Monissa vastauksissa pidettiin toisaalta siisteyttä ajattomana itsestäänselvyytenä eikä niinkään muutosprosessin tuloksina. Vastaajat saattoivat kiinnittää huomiota siistiytymiseen myös kyselylehtisen johdattelevan tekstin ”erityisesti viime vuosikymmeninä on pihamaita alettu paremmin hoitaa ja myös koristella” takia.⁵³ Tämän vuoksi on erityisen kiintoisaa, että vastauksista löytyy paljon myös päinvastaisia näke-

45. TYKL/kys/56 N 1908 Iitti. Uutuustuotteista Lammi & Timonen 2007. Niiden vieroksunnasta Minna Sarantola-Weiss, *Reilusti ruskeaa. 1970-luvun arkea*. WSOY 2008, 89.

46. TYKL/kys/56 B 1910 Iitti, myös esim. N 1898 Keuruu. Myös Ruotsissa tunnettiin 1970-luvulla tämä Wilken talonpoikaisromantiikaksi nimeämä uusiokäyttö. Wilke 2006, 232.

47. TYKL/kys/56 M 193 Pielisjärvi.

48. TYKL/kys/56 N 1918 Kalajoki.

49. Ollila 1993, 39. Ks. myös 227–240.

50. Kirsi Saarikangas, *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. Finnish Historical Society 1993, 336.

51. TYKL/kys/56 N 1904 Vuolaa.

52. Käymälöiden yleistymisestä maaseudulla Niiranen 1982, 158–159; Ranta 2003, 79–80; Niilo Valonen, *Suomalainen piha. Rakennushistoriallisia kehityslinjoja*. Multikustannus 2006, 138–139. TYKL/kys/56 M 1915 Jämsä. Ks. myös M 1925 Kiikka.

53. TYKL/kys/56.

myksiä. Erityisesti luovutettuun Karjalaan jääneiden pihojen muistelussa mainittiin usein niiden olleen puhtaita – tämä laatusana toistuu usein – ja Karjalaan liitettiin muutenkin myönteisiä adjektiiveja ja nostalgista kaipuuta. Tällaista nostalgista paikan muistelua on analysoinut Pirjo Korkiakangas lapsuuden muistelua koskevassa tutkimuksessaan. Kyselyaineistojen ja paikan muistelun kontekstissa nostalgiaa on tarkastellut ”kriittisen nostalgian” viitekehyksen avulla myös etnologi Anna-Maria Åström.⁵⁴

Pihamaat-aineiston luennassa on syytä ottaa huomioon, että paikkoja muistellaan eri tavoin kuin ihmisiä tai tapahtumia, joihin liittyviä kyselyaineistoja on tarjolla paljon. Kuvauksissa voi tunnistaa nostalgisen muistelun piirteitä. Moniin kuvauksiin vaikuttaa se, että vastaaja pihoja kuvattaessaan muisteli samalla sekä lapsuuttaan että sittemmin menettämäänsä paikkaa. Karjalaan liittyvissä vastauksissa korostuu koko aineistossa näkyvä sodan ajallinen läheisyys: vastauksissa näkyy monin tavoin esimerkiksi ”ennen sotia” ja ”sotien jälkeen” -jaottelu. Suuri osa vastaajakunnasta kuului molempia hyvin muistaviin sukupolviin.

Siistiksi ja asianmukaiseksi katsottuun pihaan eivät enää 1970-luvulla välttämättä kuuluneet kivet, joiden raivaamisen monet vastaajat mainitsivat uutena tapana. Ennen rakennukset sijoitettiin maaston mukaan, pihoja ei tasoiteltu ja ne saattoivat olla kivisiä. Vastauksissa kerrotaan myös lasten leikkipaikkoina ja istuimina toimineista kivistä. Kivien poistamista voi pitää modernin järjestyksen ja ympäristön hallitsemispyrkimyksen ilmentymänä, mutta moottoriajoneuvojen ja ruohonleikkuun lisääntyessä sille oli myös käytännön syitä. Eräs vastaaja kuvaa sukupolvieroja kiviin suhtautumisessa:

Esimerkiksi suuri kivi ei sen kanssa ruvetu tappelemaa joskus Kivi sattu silti vähän han-

kalaan paikkaan mutta se kierrettiin vaikka sata vuotta ja jos nuoremmat sitten rupesi sitä poistamaan niin vanha äijä kärisi vieressä mitäs pahaa se kivi on teille tehnyt antakaa olla sen rauhassa.⁵⁵

Puutarhaistuminen ajankäytön muutoksina

”Ennen vanhaan tultiin töistä mentiin pihapenkille tai puun katveeseen levähtämään. Nyt ne ottaa aurinkoo ruohokentällä, aika on muuttunut, ihmiset ajan mukana.”⁵⁶ Pihan merkitys modernin vapaa-ajan tilana sekä maaseudun rakennemuutoksen vaikutukset pihatilan käyttöön ilmenivät aineistossa monin tavoin. Keruun ajallinen konteksti, johon kuuluivat suuri muutto maalta kaupunkiin ja maatalouden koneellistuminen, antaa oman erityislaatuisen leimansa vastauksista löytyville ajanvieton ja sen muutosten kuvauksille. Niistä on luettavissa harrastamiseen ja itsensä toteuttamiseen suuntautuvan porvarillisen vapaa-ajan kommentointia ja entisajan muistelua elämänä, jossa ei varsinaista vapaa-aikaa ollut:⁵⁷

Ei siihen aikaan [n. 50 vuotta sitten] pihamaa tarvinnut mitään vapaa-ajan vempelitä... Vapaa-aikaa ei nykyisen mallin mukaisena tunnettu, mutta toisaalta siinä pihapiirissä sitä elettiin kaiket päivät, siinä tuli rentouduttua ja ”ressi” torjuttua. Oli elävä pihapiiri, se eli ja hengitti, suri ja iloitsi asukkaittensa mukana. Kiinteästi, päivästä päivään.⁵⁸

Vapaa-aikaan ja elämäntapaan liittyvien muutosten yhteyttä puutarhaharrastukseen valottavaa tutkimusta on Suomessa tehty muun muassa kuluttajatutkimuksen alalla. Sieltä löytyvät myös Minna Lammin ja Päivi Timosen käyttämät kotipihojen muutoksen tulkitsemiseen hyödylliset käsitteet hyötypuutarha, huvipuutarha ja unelmapuutarha.⁵⁹ Pihamaat-aineistossa monet

54. Nostalgisesta muistelusta Pirjo Korkiakangas, *Muistoista rakentuva lapsuus*. Kansatieteellinen arkisto, Suomen muinaismuistoyhdistys 1996. Kyselyaineistojen ja paikan muistelun kontekstissa nostalgiaa on tarkastellut ”kriittisen nostalgian” teoriaa hyödyntäen Anna-Maria Åström. Åström 2016, 373–380.

55. TYKL/kys/56 N 1905 Ruotsinpyhtää ja Mäntsälä. Kivistä Tuominen 2008, 29–30.

56. TYKL/kys/56 N 1907 Kuohijoki. Auringonotosta myös esim. N 1902 Ylitornio; N 1925 Pälkäne; N 1908 Toijala.

57. Anu-Hanna Anttila, *Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaatelu Suomessa 1930–1960-luvuilla*. SKS 2005, 71–75. Anttila viittaa etnologi Orvar Löfgrenin näkemyksiin porvarillisesta ja työväen vapaa-ajasta: porvarillinen vapaa-aika on ollut ”vapautta johonkin” ja työväen vapaa-aika ”vapautta jostakin”.

58. TYKL/kys/56 M 1923 Tyrvää. Vapaa-ajan käsitteestä myös esim. N 1908 Laukaa, M 1909 Orimattila, N 1921 Jämsä, N 1913 Orimattila, N 1909 Joroinen.

59. Lammi & Timonen 2007.

vastaajat kuvaavat ”hyötypuutarhan” muutosta ”huvipuutarhaksi” ja harrastusmaisen tekemisen lisääntymistä:

Nykysin vanhukset vaalii pihoja paljon kaiken lasiin istutuksiin ja kasviin suhteen, lie sehii jotta jotain pitää olla hommoo ajan kuluks ja kun ikäsa ovat oppineet työhön niin vanahanai aika käypi pitkäks jotai pitää olla hommoo.⁶⁰

Toisaalta puutarhaharrastus ja pihaympäristön koristaminen on aiemminkin ollut eräille vastaajista niin tärkeää, että siihen yritettiin löytää aikaa ja se koettiin huviksi: ”Silloin kun oli, vaikka jokunen minuutti kesäisin, niin sen uhrasin pihamme hyväksi ja pihalla, kun puuhasin, niin olin kuin parempi ihminen, pahat henget katosivat ja harmit unohtuivat.”⁶¹ Ajatuksista puutarhaharrastuksen henkisesti jalostavasta vaikutuksesta ovat kirjallisiin lähteisiin perustuvissa tutkimuksissaan kirjoittaneet esimerkiksi Åsa Wilke ja Carola Rosengren.⁶²

Unelmapuutarhan ominaisuuksiksi Lammi ja Timonen ovat määritelleet esteettisen nautinnon, puutarhan merkityksen eräänlaisena persoonallisuuden jatkeena sekä sen, että puutarha vaatii jatkuvasti uutta (ostettavaa): kasveja, rakenteita ja kalusteita.⁶³ Pihamaat-aineistossa näkyy tällaisten elementtien lisääntyminen kotipihojen laittamisessa. Nämä Lammin ja Timosen 2000-luvun puutarhaharrastuksen tutkimuksen välineiksi luomat käsitteet voivat osin auttaa vanhemman kyselyaineiston tulkinnessa, mutta sama voisi toimia myös toisin päin: kotipihojen ja -puutarhojen historiaan tutustuminen voi auttaa syventämään nykypäivään keskittyvää tutkimusta.

Työntäyteisen arkipäivän käytäntöjä on voitu pihaa laittamalla ohjata omilla tilallisilla ratkaisuilla, joilla elämästä saatiin miellyttävämpää. Uuden tonttinsa pihaa antaumuksella laittanut

vastaaja kertoo, että ”Navetan päätyyn raahasin laakakiven jolla voi istua, jos navetassa on kuumaa ja kenkkua ja saa jäähdyttellä ja tasaantua”. Tämä pihansa puutarhaistamiseen muun työn runsaudesta huolimatta panostanut pientilan emäntä kirjoitti koko kyselyn pisimmän, puutarhaansa ja sen perustamista ja hoitamista laajasti kuvaavan vastauksen, jossa piha kuvastuu suoranaishana elämäntehtävänä, josta löytyy niin hyöty-, huvi- kuin unelmapuutarhan elementtejä. Tässä kotipihojen laitto näyttäytyy *place-making*-toimintana, jollaisena Julia Donner on tarkastellut Aino Sibeliuksen puutarhaa Tamara Fritzen teoriaa hyödyntäen.⁶⁴

Intohimoinen suhde pihan tekemiseen ei ole aineistossa poikkeuksellista. ”Kuinka täynnä intoa onkaan nuori ihminen kun saa oman pihan laitettavakseen ... kukkia istutin joka mahdolliseen paikkaan”, kertoo kalajokinen nainen.⁶⁵ Intoa pihan laittoon voi tuoda myös pihan merkitys kodintunnon luomisessa. Arjen tilallisuutta kodintunnon kautta on käsitellyt arkielämän käsitettä tutkinut sosiologi Eeva Jokinen todeten juuri ”kotoisuuden” olevan tärkeä arkielämän elementti. Pihamaat-aineistosta löytyy monia viittauksia kotoisuuteen, paikan tuntumiseen omalta, jonka tulkitsemiseen myös kodintunnon käsite sopii.⁶⁶ Pihaa laittamalla asukas samalla luo tietyllä tapaa omaehtoisia arkipäivän tilallisia kehyksiä.

Odotukset asuinympäristön kaunistamisesta eivät ole kohdistuneet vain naisiin. Pihan laitto voi olla palkitsevaa siksi, että perustamalla puutarhapihan tulee samalla toteuttaneeksi suomalaisissa koti-ihanteissa jo 1800-luvulla esiintynyttä ajatusta siitä, että asuinympäristö kuvastaa asukkaan sielunmaisemaa: hoidettu puutarha oli merkki ihmisen sisäisestä hyvinvoinnista. Tärkeä tällaisen ajatuksen esiintuoja Suomessa oli Zacharias Topelius. Topeliuksen *Autio ja Päiviö*-sadussa puutarhan perustaminen on ratkai-

60. TYKL/kys/56 M 1913 Pielisjärvi. Tekemisen tärkeydestä vanhemmiten esim. Tyrväinen 1996, 70. Työteliäisyyden ihan-teesta esim. Ollila 1993, 33; Tuominen 2008, 53.

61. TYKL/kys/56 N 1906 Nummi. A52–53. Puutarhaharrastuksen merkityksistä sotienjälkeisessä Suomessa Sami Tantari-mäki, Henkinen vai fyysinen, laadullinen vai määrällinen? Kaupunkiviljelyn muuttuva merkitys ja motiivi. *Maaseudun Uusi Aika* 1/2001, 8–19.

62. Wilke 2006, 148; Carola Rosengren, *Unelmana kesä. Huvilaelämää Ruissalossa 1910-luvulla*. Turun yliopisto 2003.

63. Lammi & Timonen 2007, 216–218.

64. TYKL/kys/56N 1906; vrt. Donner 2005, 53.

65. TYKL7kys/56 N 1918 Kalajoki

66. Eeva Jokinen, *Aikuisten arki*. Gaudeamus 2006, 89–91.

seva mittari päänkilöiden luonteenlaatua ja elämässä onnistumista arvioitaessa. Puutarhan perustanut Päiviö toimii siinä esimerkillisesti, koska hänen perustamansa puutarha hyödyttää myös kanssaihmiä yhteistä ympäristöä kaunistamalla. Tiina Koskimies on käsitellyt papilapuutarhoja koskevassa tutkimuksessaan topeliaanisten ihanteiden merkitystä puutarhakulttuurin kehityksessä.⁶⁷ Samoin varhaisia suomalaisia puutarhaoppaita tutkineet Marjukka Piirainen ja Taija Kaarlenkaski ovat löytäneet lähdeaineistostaan runsaasti viittauksia kotipuutarhaan viestinä kodissa vallitsevasta siisteydestä ja järjestyksestä.⁶⁸

Pihamaat-kyselylehtisen toiseksi viimeisessä kohdassa pyydettiin lyhyesti: ”kertokaa myös kyseessä olevan pihan käytöstä”. Muuta aiheesta ei kysytty. Pihan käyttö siis oli kyselylehtisessä aiheena marginaalinen, mutta vastauksissa siitä tuli keskeinen: monet vastaajat kirjoittivat siitä paljon. Tämä myös osaltaan tukee ajatusta, että tilojen merkitykset syntyvät toiminnassa.⁶⁹ Pihaille sijoittuvaa toimintaa voi tarkastella, kuten Kirsi Saarikangas on tehnyt asuintilojen osalta, vastavuoroisena prosessina, jossa tila muovaa käyttäjiä ja käyttäjät tilaa.⁷⁰ Tällainen merkitysten toiminnallisuus näkyy myös monissa kyselyvastauksissa.⁷¹ Aineistosta löytyy myös kuvauksia siitä, kuinka hoidettu puutarha on aiemmin ollut haave, josta naiset joutuivat velvollisuudentuntoisesti luopumaan keskittyäkseen maataloustöihin ja kodinhoitoon. ”En rohjennut ottaa [piha]kilpailuun, kun tiesin miten suuritoinen se piha oli ja ymmärsin, että oli niin paljon tärkeämpää työtä.”⁷²

Muistelijan luonnehdintaa tukevat Riikka Ylipietin havainnot maalaisnaisten ajankäytöstä. Hän toteaa, että puutarhanhoito saattoi olla 1900-luvun alkupuolella periaatteessa mieleinen harrastus, johon ei kuitenkaan juuri voinut käyttää

aikaa, koska muut työt oli pidettävä etusijalla.⁷³ 1970-luvulla monilla maatalonemännilläkin oli mahdollisuus halutessaan käyttää aikaansa myös koristepuutarhaan. Lisäksi monet miespuoliset vastaajat kertoivat harrastavansa pihatöitä, eräät heistä myös kukkien hoitoa. Aiempina vuosikymmeninä olisi asenneilmapiiri voinut estää tällaisen harrastuksen, kuten seuraava esimerkki kuvaa:

Muistan miten 40-luvulla naurettiin, kun erään talon ”hienosteleva” emäntä laittoi kukkaistutuksia keskelle pihamaata. Niitäkö pitää isäntärukan kiertää kolukärreineen lantaa ajaessaan! Päiviteltiin että kaikkea sitä näkee. Nykyään yhä useammat emännät koristelevat itse pihamaankin kukkaistutuksin ja isännät saavat luvan ajaa traktorilla toiselta kautta eikä pihan läpi.⁷⁴

Hoidettuun puutarhaan liittyvään työmäärän nähdessä kiinnostavaa on myös se, kuinka harvat suuren puutarhan omistaneet vastaajat kertoivat puutarhatöiden tekemisestä ylipäätään mitään. Yhtenä synnä voi olla juuri arkiseen liittyvä huomaamattomuuden ja itsestäänselvyyden näkökulma. Arkielämän luonnetta pohtineiden Rita Felskin ja Ben Highmoren mukaan arkinen ei enää ole arkista, jos se on täysin tietoista.⁷⁵ Arkeen kuuluvat aina rutiinit, joita on voitava harjoittaa sen kummempia ajattelematta: siihen kuuluu useimmissa yhteiskunnissa myös suuri määrä toistoista koostuvaa työtä, jota ei ikään kuin kuulukaan huomata. Puutarhanhoito on voinut sijoittua työn ja harrastuksen välimaastoon. Osalle kyselyn vastaajista se lienee niin itsestään selvää arkea, ettei siitä erityisesti kerrota. Monet vastaajat kuitenkin kuvasivat puutarhatöitä paljonkin, jotkut alan harrastajat niin seikkaperäisesti, että vastauksista löytyy myös käytännöllistä

67. Koskimies 1999, 28.

68. Kaarlenkaski & Piirainen 2014, 15.

69. Kirsi Saarikangas, Merkityksellinen tila. Lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. Teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002. SKS 2002, 28–49, 69.

70. Esim. Saarikangas 2002, 49.

71. Tuominen 2008, 55.

72. TYKL/kys/56 N 1911 Sammatti ja Suomusjärvi. Ks. myös M 1913 Pielisjärvi; N 1927 Kylmäkoski.

73. Riikka Ylipietti, *Maalaisnaisten työ- ja vapaa-ajan käyttö 1920–1940-luvuilla*. Turun yliopisto 2002, 43.

74. TYKL/kys/56 M 1931.

75. Rita Felski, *The Invention of Everyday Life. New Formations* 1/2000, 31; Ben Highmore, *Everyday Life and Cultural Theory*. Routledge 2000, 12–13.

erityistietoa puutarhanhoidon historiasta tai jopa vinkejä nykypäivään. Joillekin puutarhahoito oli keveää askaretta, ”kaikenlaista kasveihin kohdistuvaa pientä puuhailua, jota voi tehdä esim. seurustelun yhteydessä”.⁷⁶

Elämänmuodon muutos näkyi maalaispihoilla myös rutiininomaisimpien, säännöllisinä toistuvien liikkumisten kuten navettaan, kaivolle ja kellariin kulun loppumisina. Tilan käyttö siis muuttui. Tästä kertovat suhteellisen monet vastaajat. Ennen kuljettiin ”navettaan, nyt harrastelijan puusepänerverstaaseen (ja huomattavasti harvemmin)”.⁷⁷

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olen analysoinut Pihamaat-aineiston tarjoamaa kuvaa suomalaisten pihojen puutarhaistumisesta, mutta olen pyrkinyt myös tulkitsemaan havaintojani muun, osin myös historia- ja perinnetieteiden kentän ulkopuolella tehdyn tutkimuksen avulla. Kyselyaineistot kertovat sekä siitä, kuinka ihmiset toteuttivat tarjottujen mallien mukaista pihakulttuuria, että heidän kyvystään tunnistaa ja arvioida trendejä ja ideaaleja sekä suhtautua niihin myös torjvasti tai välinpitämättömästi. Tietetyt asiat ovat kyselyaineistoista tavoitettavissa selkeämmin ja monipuolisemmin kuin monista muista lähdetyypeistä. Kyselyaineistoilla on potentiaali sekä vahvistaa, täydentää että toisinaan haastaa muilla lähdeaineistoilla saatuja tuloksia.

Pihojen ja erityisesti pihapuutarhojen historiaan näkee populaareissa julkaisuissa, toisinaan tutkimuksessakin, liitettävän yksinkertaistettuja ja kuvitteellisiakin käsityksiä ”isoäidin puutarhoista” kukkaloistoinen tai omavaraisesta menneestä elämänmuodosta. Tällaiset tekstit ilmentävät oletuksia, että ihmiset ovat ”aina” halunneet ja voineet koristaa asuinympäristöään puutarhakasvein, että ne ovat pitkään olleet yleisiä, ja että monet kotipuutarhojen ruokakasvit olisivat olleet jo pitkään tunnettuja ja yleisesti käytettyjä. Kuten yllä on todettu, nämä oletukset pitävät paikkansa vain osittain.

Toisaalta merkitykset ovat muuttuneet myös asioiden – istutusten, pihanurmien tai hedelmäpuiden – pysyessä näennäisesti samoina. Juuri tästä kertoo kyselyaineisto hedelmällisellä ja monipuolisella tavalla. Lyhyt pihanurmikko on 1900-luvun alkupuolella voinut kertoa siitä, että piha oli ”lehmän ruokaa”. Jopa suunnilleen samalta näyttänyt nurmikko samalla pihalla 1970-luvulla saattoi olla merkki siitä, että tunnollinen omistaja piti uudella moottorileikkurillaan ”maaisän kasvot kunnossa”.

Tilankäytön ja työnjaon muutokset näyttävät joskus jäävän huomiotta pihojen ja puutarhojen historian tarkastelussa. On tärkeää muistaa asutun tilan kulttuuristen merkitysten historiallisuus. Myös tästä kyselyaineistossa kerrotut näkemykset toimivat rikkaana aineistona erityisesti muiden aineistojen rinnalla käytettäväksi. Esimerkiksi ajatukset kodista (ydinperheen) yksityisenä tilana ja asukkaan itseilmaisun välineenä sekä asuinympäristön siisteydestä asukkaan kunnollisuuden mittarina ovat niin uusia, että vielä 1970-luvulla kerätyssä Pihamaat-aineistossakin voi nähdä niitä edeltäneeseen aikaan. Huomionarvoista on, että hoidettuun pihaan liittynyt työmäärä ja pihan sotienjälkeisenä aikana korostunut merkitys talon ”käyntikorttina” ohitettiin usein sivumaininnoilla tai kokonaan. Vain harvoissa vastauksissa se huomioitiin laajemmin. Ilmiöiden muuttuminen itsestäänselvyyksiksi, joita ei enää juuri nostettu vastauksissa esiin eikä pohdittu, näkyy kyselyaineistossa.

FM Anna Tuominen työskentelee kirja-alalla ja on hoitanut erilaisia tutkimuskirjallisuuden ja alkuperäislähteiden saavutettavuuteen liittyviä tehtäviä muun muassa Työväen akatemian kirjaston ja Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen kokoelmien parissa.

Sähköposti: anmtuom@gmail.com

76. TYKL/kys/56 M 1928 Ahlainen.

77. TYKL/kys/56 M 1928 Ahlainen. Pihalla liikkumisen vähenemisestä myös esim. N 1917 Karttula; N 1918 Enonkoski; N 1918 Soini ja Kuhmoinen.